तत्तदुपभोगं साक्षात्परम्परया जनयत्येव नहि बीजप्रयोजनाभ्यां विना कस्यचिदुत्पत्तिरस्ति तेन द्व्यणुकादिब्रह्माण्डान्तं सर्व्वमेव विषयो भवतीत्यर्थः। इति सिद्धान्तमुक्तावली ॥ * ॥ नित्यसेवितः। इति भरतधृताजयः ॥ अव्यक्तः। शुक्रः। इत्यप्यजयपालः ॥ जनपदः। इति मेदिनी ॥ कान्तादिः। इति शब्दरत्नावली ॥ नियामकः। यथा,—

"विशब्दो हि विशेषार्थः सिनोतेर्ब्बन्ध उच्यते।
विशेषेण सिनोतीति विषयोऽतो नियामकः॥"

इति भट्टकारिका ॥ * ॥

आरोपाश्रयः। यथा,—

"सारोपान्या तु यत्रोक्तौ विषयी विषयस्तथा।
विषय्यन्तःकृतेऽन्यस्मिन् सा स्यात् साध्यवसानिका॥"

यथा, गौर्व्वाहीकः। इति काव्यप्रकाशे २ उल्लासः॥ ("भोगसाधनं विषयः।" इति तर्ककौमुदी॥)

विषयाज्ञानं, क्ली, (विषयस्याज्ञानं यस्याम्।) तन्द्रा। इति राजनिर्घण्टः॥

विषयायी, [न्] पुं, (विषयान् अयते प्राप्नोतीति। अय गतौ + णिनिः।) राजा। वैषयिकजनः। इन्द्रियः। कामदेवः। विषयासक्तपुरुषः। इति मेदिनी। ने, २४६॥

विषयि, [न्] क्ली, (विषयाः सन्त्यस्येति। विषय + इनिः।) इन्द्रियम्। इति मेदिनी। ने, २११॥

विषयी, [न्] त्रि, (विषयोऽस्त्यस्येति। इनिः।) विषयासक्तः। इति मेदिनी। ने, २११॥

विषयी, [न्] पुं, (विषयोऽस्यास्तीति। इनिः।) नृपतिः। कामदेवः। वैषयिकः। इति मेदिनी। ने, २११॥ ध्वनिः। इत्यजयपालः॥ आरोप्यमाणः। यथा,—

"विषय्यन्तःकृतेऽन्यस्मिन् सा स्यात् साध्यवसानिका॥"

विषयिणा आरोप्यमाणेन अन्तःकृते निगीर्णेऽन्यस्मिन् आरोपविषये सति सा स्यात् साध्यवसानिका। इति काव्यप्रकाशः॥

विषरूपा, स्त्री, अतिविषा। इति राजनिर्घण्टः॥

विषलं, क्ली, विषम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

विषलता, स्त्री, (विषस्य लता।) इन्द्रवारुणी। इति राजनिर्घण्टः॥ (विषप्रधानलतामात्रे। यथा, गीतायां श्रीधरः। २। ४२। "विषलतावदापाततो रमणीयाम्॥")

विषविद्या, स्त्री, विषघ्नमन्त्रः। इति विषवैद्यशब्दटीकायां भरतः॥

विषवैद्यः, पुं, (विषस्य वैद्यः।) विषघ्नमन्त्रवेत्ता। ओझा इति ख्यातः। यथा। विषविद्यां वेत्ति अधीते वा विषवैद्यः ष्णसुपाञ्चालादित्वादन्त्यपदवृद्धिः। विषस्य वैद्यश्चिकित्सकः इति वा। इति भरतः॥ तत्पर्य्यायः। जाङ्गुलिकः २। इत्यमरः॥ जाङ्गलिकः ३ नरेन्द्रः ४ कौशिकः ५ कथाप्रसङ्गः ६ चक्राटः ७। इति जटाधरः॥ व्यालग्राही ८ जाङ्गुलिः ९ जाङ्गलिः १० अहितुण्डिकः ११ व्यालग्राहः १२ गारुड़िकः १३। इति शब्दरत्नावली॥

विषवैरिणी, स्त्री, (विषस्य वैरिणी।) निर्व्विषा। इति राजनिर्घण्टः॥

विषशालूकः, पुं, (विषस्य शालूकः।) पद्मकन्दः। अस्य गुणाः। गुरुत्वम्। विष्टम्भित्वम्। शीतलत्वञ्च। इति राजवल्लभः॥

विषशूकः, पुं, (विषं शूके यस्य।) भृङ्गरोलः। इति भूरिप्रयोगः॥

विषशृङ्गी, [न्] पुं, (विषं विषयुक्तं शृङ्गं तदस्यास्तीति। विषशृङ्ग + इनिः।) भृङ्गरोलः। इति हारावली॥

विषसूचकः, पुं, (विषं सूचयति विषयुक्तान्नादिदर्शने मृतः सन् ज्ञापयतीति। सूच् + णिच् + ण्वुल्।) चरोकपक्षी। इति हेमचन्द्रः॥

विषसृक्का, [न्] पुं, (विषं सृक्कनि यस्य।) भृङ्गरोलः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

विषहन्त्री, स्त्री, (विष + हन + तृच्। स्त्रियां ङीष्।) अपराजिता। निर्व्विषा। इति राजनिर्घण्टः॥

विषहरः, त्रि, (हरतीति। हृ + अच्। विषस्य हरः।) गरलनाशकौषधादिः। यथा। ॐ ह्रँ जः।

"मन्त्रोऽयं हरते रुद्र सर्व्ववृश्चिकगं विषम्।
पिप्पली नवनीतञ्च शृङ्गवेरञ्च सैन्धवम्।
मरीचं दधि कुष्ठञ्च नस्ये पाने विषं हरेत्॥
त्रिफला टङ्ककुष्ठञ्च चन्दनं घृतसंयुतम्।
एतत्पानाच्च लेपाच्च विषनाशो भवेच्छिव॥
पारावतस्य चाक्षीणि हरितालं मनःशिला।
एष योगो विषं हन्ति वैनतेय इवोरगान्॥
सैन्धवं व्युषणं चूर्णं दधिमध्वाज्यसंयुतम्।
वृश्चिकस्य विषं हन्ति लेपोऽयं वृषभध्वज॥"

इति गारुड़े १८६ अध्यायः॥

विषहरा, स्त्री, मनसादेवी। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, देवीभागवते। ९। ४७। ५२।

"जरत्कारुप्रियास्तीकमाता विषहरेति च॥")

विषहरी, स्त्री, मनसादेवी। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, देवीभागवते। ९। ४७। ४७।

"विषं संहर्त्तुमीशा या तस्माद्विषहरी स्मृता॥")

विषहा, स्त्री, (विषह + टाप्।) देवदालीलता। निर्व्वाषा। इति राजनिर्घण्टः॥

विषा, स्त्री, अतिविषा। इत्यमरः॥ बुद्धिः। इत्युणादिकोषः॥ (अस्याः पर्य्यायो गुणाश्च यथा,

"काश्मीरातिविषा श्वेता श्यामा गुञ्जा विषारुणा॥"

इति वैद्यकरत्नमालायाम्॥

"विषात्वतिविषा विश्वा शृङ्गी प्रतिविषारुणा।
शुक्लकन्दा चोपविषा भङ्गुराघुणवल्लभा॥
विषा सोष्णा कटुस्तिक्ता पाचनी दीपनी हरेत्।
कफपित्तातिसारामविषकासवमिक्रिमीन्॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

विषाङ्कुरः, पुं, (विषस्याङ्कुरः।) शल्यास्त्रम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥

विषाणं, क्ली, कुष्ठौषधम्। पशुशृङ्गम्। (यथा, साहित्यदर्पणे। १०।

"क्षिपसि शुकं वृषदंशकवदने
मृगमर्पयसि मृगादनरदने।
वितरसि तुरगं महिषविषाणे
विदधच्चेतो भोगविताने॥")

हस्तिदन्तः। इति मेदिनी। ने, ७७॥ (यथा, शिशुपालवधे। १। ६०।

"न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं
विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति॥")

कोलदन्तः। इति हेमचन्द्रः॥ (विशेषेण मददातरि, त्रि। यथा, ऋग्वेदे। ५। ४४। ११।

"विषाणं परिपानमन्ति ते।"

"विषाणं विशेषेण मदस्य दातारम्।" इति तद्भाष्ये सायणः॥)

विषाणिका, स्त्री, मेषशृङ्गी। इति रत्नमाला॥ (अस्याः पर्य्यायो यथा,—

"शृङ्गी कर्कटशृङ्गी स्यात् कुलीरञ्च विषाणिका।
अजशृङ्गी च रक्ता च कर्कटाख्या च कीर्त्तिता॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

सातला। कर्कटशृङ्गी। आवर्त्तकी। इति राजनिर्घण्टः॥

विषाणी, स्त्री, क्षीरकाकोली। अजशृङ्गी। इति मेदिनी। णे, ७७॥ वृश्चिकाली। इति राजनिर्घण्टः॥ तिन्तिड़ी। इति शब्दचन्द्रिका॥

विषाणी, [न्] पुं, (विषाणमस्यास्तीति। विषाण + इनिः।) हस्ती। शृङ्गी। इत्यजयः॥ (यथा, हरिवंशे। २०४। २२।

"खड्गा विषाणिनश्चैव वृषभाश्च मृगास्तथा॥")

ऋषभनामौषधम्। शृङ्गाटकः। इति राजनिर्घण्टः॥

विषादः, पुं, (वि + षद + घञ्।) अवसादः। यथा,—

"जाड्यं मौर्ख्यं विषादोऽवसादः सादो विषण्णता।"

इति हेमचन्द्रः॥

(यथा, भागवते। १। ११। १।

"दध्मौ दरवरं तेषां विषादं शमयन्निव॥")

विषादनी, स्त्री, पलाशीलता। इति राजनिर्घण्टः॥

विषाननः, पुं, (विषमानने यस्य।) सर्पः। इति शब्दमाला॥

विषान्तकः, पुं, (विषस्य अन्तकः नाशकः। पीतविषत्वात्।) शिवः। इति हेमचन्द्रः॥ विषनाशके, त्रि॥

विषापहः, पुं, (विषं अपहन्तीति। हन + डः।) मुष्ककवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ (विषनाशके, त्रि। यथा, मनौ। ७। २१७।

"सुपरीक्षितमन्नाद्यमद्यान्मन्त्रैर्व्विषापहैः॥")

विषापहा, स्त्री, इन्द्रवारुणी। निर्व्विषा। इति राजनिर्घण्टः॥ नागदमनी। इति भावप्रकाशः॥